

Χρήστος Γιανναράς

Γρίφος θάνατος

Ίκαρος

ΓΡΙΦΟΣ ΘΑΝΑΤΟΣ

© Χρήστος Γιανναράς & Έκδόσεις Ήικαρος, 2021

ISBN 978-960-572-418-4

Χρήστος Γιανναράς

Γρίφος Θάνατος

Ίκαρος

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

1. Θάνατος: τὸν κατανοῶ, δὲν τὸν γνωρίζω	9
2. Ὅρισμένη ἢ ὄντοτητα, ἀπεριόριστη ἢ παρουσία	17
3. Ὅψεις τοῦ ἀδήλου	27
4. Ὁλοκληρία σχέσης ἢ ἀλήθεια	37
5. Ἔρως ἀδιανόητος μεθεκτὸς	43
6. Τελεία τελείων τελειότητα	53
7. Αἰδῖος λόγος ἀνθρώπου υἱὸς	61
8. Ἡ ἀπώλεια εὔρεση	69
9. Ὑπαρξη ἢ σχέση	81
10. Κενώνει μνήματα ἢ ἀγάπη	91
11. Προθανάτια ἀνάσταση ὁ ἔρως	101
12. Ἐπίμετρο: Γλωσσικῆς σημαντικῆς ὀριοθέτηση	117
Εὐρετήριο ὀνομάτων καὶ θεμάτων	131

1.

Θάνατος: τὸν κατανοῶ, δὲν τὸν γνωρίζω

Κατανοοῦμε τὸν θάνατο, δὲν τὸν γνωρίζουμε.

Τὸν πιστοποιοῦμε μὲ τὶς αἰσθήσεις ὡς «ἐναντι» γεγονός, γνωρίζουμε μόνο τὸν θάνατο-τοῦ-ἄλλου, τὸν ἐναντι θάνατο. Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ ζωὴ στὸν θάνατο, ἀπὸ τὴν ὕπαρξη στὴν ἀνυπαρξία ἢ τὴ «μετάβαση», ἂν ὑπάρχει, σὲ ἄλλον τρόπο ὕπαρξης, αὐτοσυνειδητής, δὲν τὰ γνωρίζουμε. Ἄν ὑπάρχει τέτοιος *τρόπος*, εἶναι ἀπρόσιτος στὶς γνωστικές μας δυνατότητες.

Υπάρχουν καὶ πτυχές ἢ γεγονότα τοῦ συνειδητοῦ μας βίου ποὺ τὰ γνωρίζουμε μόνο ὡς ἀτομική μας ἐμπειρία, ὄχι ὡς ἀντι-κείμενο (προσιτὸ στὴν κοινὴ πιστοποίηση) συμβάν. Κάποιοι ἄνθρωποι κατανοοῦν, μόνο ἀπὸ πληροφορίες, εἰκόνες ἢ ἀφηγήσεις, τὸν σεισμό, τὸν πανικό, τὸ κολύμπι, τὸν ἔρωτα. Δὲν ἔχουν ποτὲ «βιώσει» τὸν σεισμό, ποτὲ πανικοβληθεῖ, ποτὲ κολυμπήσει, ποτὲ ἐρωτευθεῖ.

Ἡ γνώση πού μᾶς ἐξασφαλίζουν οἱ πληροφορίες τῶν αἰσθήσεων καὶ ἡ ἐπεξεργασία τους ἀπὸ τὴ νόηση (ἢ κατα-νόησή τους) διαφέρει ἀπὸ τὴ «βιούμενη» (τὴ λέμε καὶ βιωματική ἢ ἐμπειρική) γνώση. Δὲν μπορῶ νὰ πῶ τὸν πονοκέφαλό μου — «δὲν μπορῶ νὰ δείξω στὸν ἄλλον τὸν πονόδοντό μου, οὔτε νὰ τοῦ ἀποδείξω πὼς ἔχω πονόδοντο», ἔγραψε ὁ Wittgenstein.* Κατανοῶ τὸν πονοκέφαλο ἢ τὸν πονόδοντο τοῦ ἄλλου, ἐπειδὴ οἱ λέξεις λειτουργοῦν ὡς «σημεῖα»: σημαίνουν-παραπέμπουν ὄχι στὸ βίωμα (ἐμπειρία) τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ σὲ ἀνάλογο (σχετικὸ) δικό μου βίωμα.

Κάτι σχετικὸ ἰσχύει καὶ μὲ τὰ χρώματα: «Λέμε: καταλαβαίνει ὁ ἄλλος τὴ λέξη μπλέ», ὅταν ἐπιλέγει τὸ ἴδιο χρῶμα πού καὶ ἡ δική μου ὀπτική ἐμπειρία ἀναγνωρίζει ὡς μπλέ.** Ὅταν δὲν ὑπάρχει βίωμα (ἐμπειρία), τότε ἡ λέξη παραπέμπει σὲ γνώση ἀνάλογη μὲ αὐτὴν πού μεταγγίζει ἡ λέξη σεισμὸς σὲ ὅποιον δὲν ἔχει ζήσει σεισμὸ καὶ ἡ λέξη θάνατος στοὺς ἀκόμα ζωντανούς. Παραπέμπει ἡ λέξη σὲ γνώση πού δὲν συναρτᾶται ἀπὸ ἐμπειρική (βιωματική) πιστοποίηση, γνώση πού ἐξαντλεῖται στὴ νοητικὴ σύλληψη — εἶναι (ἢ

* *Φιλοσοφικὴ Γραμματικὴ*, A, I, 6.

** *Ὁ.π.*, A, III, 40.

λέξη) τὸ *σημαῖνον* μιᾶς (περίπτου κοινῆς) νοη-
τικῆς σύλληψης τοῦ *σημαινομένου*.

Λέμε ὅτι ἡ βιωματική-ἐμπειρική γνώση εἶ-
ναι πάντοτε προῖον ἑνὸς γεγονότος *σχέσης*.
Τῇ λέξει «σχέση» τὴν ἐρμηνεύουν (ὀρίζουν) τὰ
λεξικά ὡς «ἀναφορά, συνάφεια, ἀναλογία, ὁ-
μοιότητα, σύνδεση, ἀλληλεξάρτηση»,* ἢ ὡς
«ἀμοιβαία ἐπαφή, ἐπικοινωνία, ἀλληλεπίδρα-
ση μεταξὺ δύο ἢ περισσότερων ἀνθρώπων ἢ
ὁμάδων»,** ἢ ὡς σύνολο «δεσμῶν συνάφειας,
ὁμοιότητας ἢ ἀναλογίας, ὡς τὴν ὕπαρξιν κοι-
νῶν στοιχείων»***

Ἄσφαλῶς ἡ *σχέση* παραπέμπει σὲ ἐνεργὸ
γίγνεσθαι, ὅχι σὲ «κατάσταση πραγμάτων»
— προϋποθέτει ἡ *σχέση* τὴ *μετοχή* σὲ ἐνε-
γούμενο γεγονός, δὲν κομίζει ἀπλῶς πληροφο-
ρία πιστοποίησης μιᾶς «κατάστασης πρα-
γμάτων» (διαφέρει ἡ *σχέση* ἀπὸ τὸν *συσχε-
τισμό*). Σημειώνει ὁ Μπαμπινιώτης: «Τὰ ἀρ-
χαῖα οὐσιαστικὰ *ἕξις* καὶ *σχέσις* εἶναι καὶ τὰ
δύο παράγωγα τοῦ *ἔχω*», ὅπως προκύπτει
καὶ ἀπὸ τὴν ἐτυμολογία. Ἐντούτοις ἡ λέξη
σχέσις δήλωνε κυρίως μεταβαλλόμενη κατά-
σταση ἢ σύνδεση ποὺ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι

* Λεξικὸ Δημητράκου.

** Χρηστικὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

*** Λεξικὸ Μπαμπινιώτη.

προσωρινή, σέ ἀντιδιαστολή πρὸς τὸ ἀρχαῖο *ἔξις*, τὸ ὁποῖο ἀναφερόταν σέ συνήθειες ἢ στάσεις πού χαρακτηρίζονται ἀπὸ διάρκεια.*

Παράγωγα τοῦ *ἔχω* οἱ λέξεις *ἔξη* καὶ *σχέση* δηλώνουν, ἡ πρώτη τὴ συντελεσμένη ἰδιοποίηση καὶ κατοχή, ἡ δεύτερη τὴ δυναμικὰ ἐνεργούμενη μετοχή. Στὸ πεδίο τῆς γνώσης, ἡ *ἰδιοποίηση-κατοχή* ταυτίζεται μὲ τὴ μόνιμη, σταθερὴ, ἀμετάβλητη γνώση, ἐνῶ ἡ λέξη *μετοχή* παραπέμπει σέ γνώση πού συνεχῶς ὀλοκληρώνεται, ἀλλὰ ποτὲ δὲν περατοῦται — κερδίζεται δυναμικὰ καὶ ποτὲ ὀριστικὰ-ὀλοκληρωτικά. Μπορεῖ νὰ κατακτᾶται, νὰ χάνεται, νὰ ἐπανευρίσκεται.

Ὀνομάζουμε συνήθως τὴ γνωστικὴ *ἔξη*: ὀρθὴ *πληροφορία* καὶ τὴ γνωστικὴ *σχέση*: γιγνόμενη *ἀλήθεια*. Δεχόμεστε, ἐλέγχουμε καὶ κατέχουμε πληροφορίες, ἐπιχειροῦμε, ἀσκούμαστε, προσπαθοῦμε νὰ μετέχουμε στὴν ἀλήθεια, δηλαδή στὴ σχέση-μετοχὴ ἢ ὁποῖα καὶ παράγει γνώση. Παρ' ὅλο πού ἡ γνωστικὴ *σχέση* εἶναι μιὰ «ἀτέλεστος τελειότης» (*πληροῦται ἀλλὰ δὲν περατοῦται*), ὑπερέχει σαφῶς σέ γνωστικὴ ἐνάργεια καὶ ἐπάρκεια ἀπὸ τὴν πληροφορία-κατανόηση. Ὁ γλωσσικὸς κώδικας συν-εννόησης μοῦ μεταδίδει πληρο-

* Ἑτυμολογικὸ Λεξικό, σελ. 1389.

φορία, πού μπορώ νὰ τὴ συντονίσω μὲ τὴ δική μου ἐμπειρική ἀλήθεια (τὸν δικό μου, ἄλλοτε, πονοκέφαλο ἢ πονόδοντο), μὲ ἀποτέλεσμα νὰ *κοινωνοῦμε* οἱ ἄνθρωποι τὴ γιγνόμενη ἀλήθεια (συμπονοῦμε, μετέχουμε γνωστικὰ στὴν ἐμπειρία τοῦ ἄλλου). Μιὰ τέτοια *κοινωνία* μπορεῖ νὰ μᾶς χαριστεῖ καὶ μὲ τὴν ἀνάγνωση ἑνὸς ποιήματος, τὴ θεὰ μιᾶς ζωγραφιᾶς, τὸ ἄκουσμα μιᾶς μουσικῆς.

Ὑπάρχει ἓνα ρεαλιστικὸ εὔρος πληρότητας τῆς γνώσης: Μπορεῖ ἀπλῶς νὰ *κατανοῶ* τὸν πονοκέφαλο τοῦ ἄλλου ἢ τὸ ποίημα πού ἔγραψε ἢ τὴ μουσικὴ πού συνέθεσε ἢ τὴ ζωγραφιὰ πού τεχνούργησε, ἐνδέχεται ὅμως καὶ νὰ *κοινωνῶ* μαζί του ὡς ἐμπειρική πιστοποίηση τὴ μοναδικότητα καὶ ἀνομοιότητα τῆς ὁποιας ἐκφραστικῆς του — τὸ εὔρος πληρότητας τῆς κατορθούμενης γνώσης μέσω τῆς *σχέσης* εἶναι τουλάχιστον θαυμαστό (κυριολεκτικὰ ἀποκαλυπτικὸ) ὡς γνωστικὴ δυνατότητα.

Τὸν δικό μου θάνατο δὲν τὸν γνωρίζω, δὲν ἔχω ἐμπειρία δικοῦ μου θανάτου. Κατανοῶ (διαπιστώνω) τὸν θάνατο τοῦ ἑναντι «ἄλλου» ἀπὸ τὶς πληροφορίες πού μοῦ παρέχουν οἱ αἰσθήσεις μου. Προβάλλω τὶς πληροφορίες μου στὴν περίπτωσή μου: τὶς ταυτίζω ἀναλογικὰ

(άχρονολόγητες) με τή γνωστική βεβαιότητα τῆς ύπαρκτικῆς μου περατότητας, καὶ ἔτσι γνωρίζω (συνειδητοποιῶ) τὴν ἀλήθεια ὅτι εἶμαι θνητός. Ὅμως, εἶναι διαφορετικὸ γεγονός ἢ κατανόηση τῆς θνητότητας καὶ ἄλλο ἢ γνώση τοῦ θανάτου.

Οἱ πληροφορίες τῶν αἰσθήσεων καὶ ἡ κατανόησή τους με βεβαιώνουν γιὰ τὶς συνέπειες τοῦ θανάτου: Στὴν κατάσταση τοῦ θανάτου ἡ ὕπαρξη ἀδρανεῖ, δὲν ἐνεργεῖται, τὸ ὑπαρκτικὸ γίγνεσθαι διακόπτεται, ἔχει τελειώσει, τὸ κορμὶ ποὺ πραγματώνει (κάνει γεγονός) τὴν ὕπαρξη σήπεται, διαλύεται, χάνεται. Ὁ πρῶτην ἔναντι ἄλλος, νεκρός, δὲν εἶναι πιά μιὰ ἐνεργούμενη ἐτερότητα, εἶναι ὅ,τι καὶ μιὰ πέτρα, μιὰ ποσότητα χῶμα. Δὲν κινεῖται, δὲν αἰσθάνεται, δὲν ἀναπνέει, δὲν βλέπει, δὲν ἀκούει, δὲν μιλάει, δὲν σκέπτεται —δὲν λειτουργεῖ καμία ἀπὸ τὶς λειτουργίες ποὺ τὸν καθιστοῦσαν ὑπαρκτό. Στὴν «περιοχὴ» τῶν ἔμβιων ὑπαρκτῶν, ὑπάρχει ἡ περίπτωση τῆς κάμπιας (τοῦ σκωληκόμορφου νεογνοῦ τῶν λεπιδόπτερον ἐντόμων) ποὺ, κάποια στιγμή γίνεται πεταλούδα καὶ φεύγει ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ἦταν, ἀφήνοντας πίσω της ἕνα κέλυφος ἄζωο, ὅπως τὸ κορμὶ τοῦ νεκροῦ ἀνθρώπου καὶ κάθε ζώου.

Θὰ τολμοῦσε κανεὶς ἕναν παραλληλισμὸ, εἰκονολογικὸ, ὅχι ὑπαρκτικό-ὄντολογικὸ, με

τὴν περίπτωση τοῦ ἀνθρώπου: Ἡ κάμπια-πεταλούδα εἶναι ἓνα διφυῆς ὑπαρκτό — ἔχει δύο «φύσεις», δηλαδή δύο *τρόπους* ὑπαρξης. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐπίσης ἓνα διφυῆς ὑπαρκτό: ὑπάρχει τόσο μὲ τὸν *τρόπο* τῆς χρονικῆς περατότητας τῶν ἔμβιων ὑπαρκτῶν, ὅσο καὶ μὲ τὸν *τρόπο* τῆς ἀχρονίας τῶν *σχέσεων*. Μποροῦμε, στὴν περίπτωση τοῦ ἀνθρώπου, νὰ μιᾶμε γιὰ *ὄντολογία τῆς σχέσης*. Ποὺ σημαίνει ὅτι: αὐτὸ ποὺ *εἶναι* ὁ κάθε ἄνθρωπος, ἡ μοναδική, ἀνόμοια καὶ ἀνεπανάληπτη ὑπαρξή του, γνωστοποιεῖται ὡς ἀμεσότητα *σχέσης*, ὡς ἐμπειρική (μέσω τῶν αἰσθήσεων) γνώση: Ἀκούγοντας μιὰ μουσική σύνθεση ἀναγνωρίζω τὴν ἑτερότητα τῆς δημιουργικῆς ἐνέργειας τοῦ μουσουργοῦ, βλέποντας ἓναν ζωγραφικὸ πίνακα ἀναγνωρίζω τὴ μοναδικότητα τῆς δημιουργικῆς ἐνέργειας τοῦ ζωγράφου. Εἴτε εἶναι ζωντανὸς (ὁ μουσικός, ὁ ζωγράφος, ὁ γλύπτης, ὁ ἀρχιτέκτονας, ὁ ποιητής, ὁ λογοτέχνης) εἴτε πεθαμένος, ἡ γνώση μου γιὰ τὴν ὑπαρκτική του ἑτερότητα-μοναδικότητα ἀντλεῖται κυρίως ἀπὸ τὰ δημιουργικά του ἐνεργήματα. Ἀπὸ τὴ *σχέση* μου μὲ τὰ παράγωγα τοῦ καλλιτεχνικοῦ του λόγου ἐξαρτᾶται ἡ γνώση τῆς ὑπαρκτικῆς του ἑτερότητας.